

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ТЕМА: ДИРЕКТОРІЯ УНР

Основні поняття і терміни: Директорія, Український Національний союз (УНС), Трудовий конгрес, УСРР, отаманщина, інтервенція, міжнародна ізоляція, білогвардійці, анархія, продрозкладка, військово – політичний союз радянських республік

Основні дати:

Серпень 1918 р. – утворення Українського національного союзу

13 листопада 1918 р. – анулювання РСФРР Брест – Литовського мирного договору

13 – 14 листопада 1918 р. – утворення Директорії

28 листопада 1918 р. – створення Тимчасового робітничо – селянського уряду України

Кінець листопада – 1918 р. – квітень 1919 р. – інтервенція військ Антанти на Півдні України

14 грудня 1918 р. – зречення П. Скоропадського влади

3 січня 1919 р. – вступ більшовицьких військ до Харкова. Проголошення УСРР

16 січня 1919 р. – Директорія УНР офіційно оголосила війну Радянській Росії

23 – 18 січня 1919 р. – Трудовий конгрес

Вивчення нового матеріалу

1. Утворення Директорії та падіння гетьманського режиму

До Української Держави білогвардійці ставилися негативно. Хоча соціальна програма Л. Скоропадського мало чим відрізнялася від політики білогвардійців, але вони вважали гетьмана зрадником і не бажали мати з ним нічого спільного.

Антанта підтримувала білогвардійців

Опозиційно налаштовані партії та організації: II Всеукраїнський селянський з'їзд; Всеукраїнський робітничий з'їзд; Конгрес Української соціал – демократичної робітничої партії (за незалежну України, відкинувши гасла федерації Росії); Українська партія есерів (ліве крило); Комуністична партія більшовиків.

Прихильники режиму: Конституційні демократи (визначали тимчасовий характер самостійності України); з'їзд промисловців, банкірів – фінансистів, поміщиків.

В середині травня 1918 р. в Києві утворений опозиційний центр – Український національно – державний союз (УНДС) там були і хлібороби – демократи, які допомогли П. Скоропадському прийти до влади.

У серпні 1918 р. соціал – демократи на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою увійшли до складу УНДС. Новоутворений блок отримав назву Український Національний союз (УНС), який очолив В. Винниченко. До нього входили представники 5 партій: УПСР, УПСФ, УПСС, Трудової партії, хліборобів – демократів. Враховуючи хиткість позиції Німеччини, гетьман намагався зблизитися з УНС, але останній поставив такі вимоги:

- проведення аграрної реформи на основі ліквідації великого землеволодіння;
- забезпечення землею трудового селянства;
- встановлення демократичних свобод;
- прийняття демократичного виборчого закону;
- спільне розв'язання кадрових питань

Намагаючись знайти компроміс, гетьман сформував уряд, до складу якого увійшли представники з обох сторін. Але такий крок не задовольнив обидві сторони і П. Скоропадський розпустив кабінет міністрів.

Тому гетьман вирішив здобути прихильність у Антанти. Та держави Антанти були зацікавлені у реставрації Росії і ставили вимогу – негайно з'єднатися з нею. 14

листопада П. Скоропадський оголосив грамоту про федерацію України з не більшовицькою Росією. Одночасно в ніч з 13 на 14 листопада відбулося таємне засідання Національного союзу на якому створений новий орган УНР – Директорію: голова – В. Винниченко, С. Петлюра, А. Макаренко – від соціал – демократів; Ф. Швець – УПСР; А. Андрієвський – від соціалістів – самостійників.

УНС оголосило повстання проти гетьмана. Центром повстання стала Біла Церква. 18 листопада біля станції Мотовилівка війська гетьмана зазнали поразки.

Після перемоги повстання влада повинна була перейти до нового складу Центральної Ради, проте В. Винниченко і С. Петлюри вважали, що важке становище України потребує диктатури

Директорія – тимчасовий революційний орган, створений з декількох осіб (директорів) для спільного керівництва

В. Прихода визнавав : «У цей бурхливий період військово – повстанські загони росли як гриби по дощі, але залишені без належного керівництва й певного напрямку скоро зникали...»

2. Політика Директорії УНР. Трудовий конгрес

Політика Директорії докорінно відрізнялася від політики П. Скоропадського:

- скасовувалися «злочинні інституції панівних класів»;
- скасовувалися всі закони і постанови гетьманського уряду у сфері робітничої політики;
- залишалося непорушним дрібне селянське землеволодіння;
- відновлювалася національно – персональна автономія;
- встановлювався робітничий контроль на фабриках і заводах тощо.

Але внутрішня політика Директорії була дуже суперечливою. Проголошувалася відданість інтересів трудящих селян, поміщицькі маєтки мали експропріювати, але термін і порядок поділу землі не були визначені.

Директорія декларувала захист інтересів робітничого класу, встановлення робітничого контролю у промисловості, а фактично придушувала страйки, забороняла робітничі політичні організації, навіть розганяла профспілки.

Питання про форму влади в Україні розмежовувало різні політичні угруповання. 16 січня В. Винниченко сформулював три точки зору на шляхи державного будівництва: а) курс Директорії на скликання Трудового конгресу; б) встановлення диктатури пролетаріату у вигляді рад; в) встановлення воєнної диктатури. Останню пропозицію підтримали представники січових стрільців. Селянська спілка та УПСР (М. Шаповал), а також голова уряду В. Чехівський – відкрити дорогу до влади радам, проти був В. Винниченко, вважаючи, що ради захищають інтереси пролетаріату і приведуть до конфронтації з селянством. Крім того, вважав, що однаковий з Росією суспільно – політичний лад може загрожувати втратою суверенітету. Більшість учасників наради домагались орієнтації на скликання Трудового конгресу.

Директорія скликала Трудовий конгрес, щось на кшталт Установчих зборів чи парламенту. Конгрес (400 делегатів), які засідали 23 – 28 січня 1919 р., передав вищу владу Директорії. Виконавчі функції мала здійснювати Рада Народних Міністрів.

Конгрес доручив Директорії і Раді Народних Міністрів працювати над розв'язанням таких завдань: 1) передача землі трудящим селянам без викупу;

2) ліквідація безробіття унаслідок відновлення роботи промислових підприємств; 3) оборона незалежності республіки. Однак заклик Трудового конгресу був запізнілим. Більшовики вже взяли під свій контроль значну частину України, а українські

війська або переходили на бік радянських чи денікінських військ, або не бажали воювати.

Через соціальний і національний максималізм Директорії широкі маси населення дуже швидко відвернулися від неї. Урядовець Арнольд Марголін говорив, що «за борт державного корабля попали майже всі розумові сили України. Директорія залишилась самотньою, з невеликою горсткою здатних до державної роботи».

Це призвело до кризи влади, обтяженої особистим суперництвом В. Винниченка і С. Петлюри. Реальна влада належала виборним отаманам напівпартизанських загонів, які вели локальні бої.

3. Збройний конфлікт з радянською Росією

28 листопада 1918 р. на території Росії більшовики створили Тимчасовий робітничо – селянський уряд на чолі з Г. П'ятаковим. А вже наступного дня уряд видав маніфест про відновлення радянської влади в Україні, а) боротьба уряду проти гетьманату; б) встановлення радянської влади; в) скликання Всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів; г) оголошення націоналізації промисловості і банків; д) безкоштовна передача селянам поміщицьких земель з ренаментом.

В грудні 1918 р. Перша і Друга українські повстанські дивізії під командуванням Антонова – Овсієнка розпочали наступ на Україну. 3 січня 1919 р. радянські війська зайняли Харків, куди переїхав Тимчасовий робітничо – селянський уряд, а 6 січня 1919 р. тут було проголошено створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР).

В той час, як політичні сили в країні не могли прийти згоди, вплив Директорії серед військових танув. Йшов процес «більшовизації». Так, «збільшовизувалася» Дніпровська дивізія на чолі з отаманом Зеленим (Д. Терпило), частини Задніпровської дивізії у складі отаманів М. Григор'єва, Ю. Тютюнника, С. Савицького. Останні під радянськими гаслами розпочали бойові дії проти білогвардійців та військ Антанти на фронті від Бесарабії до Перекопу. Про підтримку рад оголосили загони «батька» Махна у Гуляйполі.

У підпорядкуванні С. Петлюри залишився Запорізький корпус (П. Болбочан) і корпус січових стрільців (Є. Коновалець) загалом 21 тис. осіб.

«Ніякого війська Російської Соціалістичної Радянської Республіки на Україні немає. Військова акція на українських територіях в цей момент проводиться поміж військом Директорії та військом Українського Радянського Уряду, який є цілком незалежним».

Відповідь народного комісара закордонних справ РСФРР Г. Чичеріна на офіційне звернення Директорії щодо вторгнення російських більшовицьких військ на територію України

В.Чехівський, М. Грушевський та інші вважали, що необхідно укласти союз з Радянською Росією за умов пропорційного представництва в радах селян і робітників, укладення економічного союзу з РСФРР та організації оборони проти армій Денікіна, Антанти та Польщі. Але Радянська Росія, ведучи переговори, не припиняла вторгнення в Україну. Тоді прихильники союзу України з Антантою (С. Петлюра, В. Винниченко) 16 січня 1919 р. оголосили війну Радянській Росії. Проте уже 5 лютого 1919 р. Богунський полк М. Щорса і Таращанський полк В. Боженка вступили до Києва.

Директорія і уряд переїхали до Вінниці, а всередині березня – до Проскурова (Хмельницький), де відбулося останнє засідання Директорії у повному складі.

Перед делегацією Директорії Антантою були поставлені ультимативні вимоги: а) реорганізувати

Директорію і її уряд, вивівши з її складу представників соціалістичних партій; б) відмовитися від «більшовицької» соціально – економічної політики; в) реорганізувати армію УНР і підпорядкувати її союзному командуванню. У відповідь В. Винниченко і В. Чехівський подали у відставку, С. Петлюра вийшов із соціал – демократичної партії. Але допомоги від Антанти не надійшло. Загони С. Петлюри і уряд на чолі з С. Остапенком переїхали у Жмеринку

4. Війська Антанти на півдні України

Наприкінці листопада (16) 1918 р. військові кораблі Франції з'явилися на рейді Севастополя та Одеси. Війська інтервентів дійшли лише до Тирасполя і ст. Бірзула, до Вознесенська і Нового Бугу, Олешок і Борислава. Загальна кількість антантівських військ на півдні України і в Криму становила 60 тис. чоловік.

12 грудня 1918 р. війська Директорії вступили в Одесу. В місті було зосереджено тисячі білогвардійців, якими командував генерал Гришин – Алмазов. Зрештою, на вимогу союзного командування війська Директорії залишили Одесу.

У містах півдня України замість «порядку і спокою», обіцяних союзниками, запанувала анархія, до небачених масштабів розквітла злочинність, посилювався терор. В Одесі діяло 17 контррозвідок різних держав і режимів. Вони влаштовували справжнє полювання на політичних супротивників. В Одесі у лютому 1919 р. 2/3 робітників не мали роботи. Не вистачало продуктів харчування; розгорнулася шалена спекуляція.

5. Директорія і махновці

Представники С. Петлюри офіційно звернулися до штабу Н. Махна з пропозицією укласти «спілку проти білого Дону». 15 грудня в Катеринославі домовилися про спільні дії. Махновці негайно одержали вагон патронів і піввагона гвинтівок. Але уже 15 грудня Н. Махно захопив Синельникове і знищив роту петлюрівців. Наприкінці грудня з більшовиками спробував вибити петлюрівців з Катеринослава.

6. Воєнні невдачі й анархія в тилу. Отаманищина.

Отаманищина – засилля різноманітних селянських збройних формувань, які перебирали на себе владу в регіоні за відсутності центрального керівництва

В підручнику звинувачення в спробі перевороту проти С. Петлюри на адресу полковника П. Болбочана. Чи справедливі ці звинувачення?

29 квітня заколот командуючого Південно – західним фронтом В. Оскілко проти головного отамана і уряду, за переговори з Радянської Росії і згоду на запровадження радянської форми правління.

7. Єврейські погроми

Війна супроводжувалася єврейськими погромами, в яких брали участь білогвардійці, червона армія (Будьоний), а також деякі отамани військ УНР в супереч заборони С. Петлюрою. Так, наприклад, за наказом С. Петлюри був страчений отаман Семесенко за погроми в Проскурові (більше тисячі вбитих, з семи сотень покалічених – 300 померли) (1926 – вбивство С. Петлюри)

УНР відновило єврейську національно – персональну автономію. Визначні єврейські діячі Арнольд Марголін і Соломон Гольдельман були включені до уряду УНР. У складі Катеринославської групи армій УНР на початку 1919 р. діяв підрозділ «Поалей – Ціону» - Єврейської соціал – демократичної робітничої партії.

Закріплення нових знань

1. Чому Директорія за півтора місяці свого існування фактично втратила вплив в українському суспільстві?
2. Чому розпочалася друга війна Радянської Росії з УНР?
3. Чому не склалися взаємовідносини Директорії з країнами Антанти?

4. Як ви розумієте популярний у 1919 р. вислів: «У вагоні Директорія, під вагоном територія»?

5. Охарактеризуйте причини поразки Директорії.

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника, надати відповіді на запитання і завдання параграфа. .§20 О. Реєнт О. Малій «Історія України» 10 клас
2. Повторити матеріал про політику ЦР та гетьманату П. Скоропадського щодо західноукраїнських земель.
3. Підготувати повідомлення про життєвий шлях Є. Петрушевича, К. Левицького, Д. Вітовського

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Утворення СРСР . Неп.

Основні поняття та терміни: «нова економічна політика», «продподаток», «СРСР», «унітаризм», «федерація», «конфедерація», «автономізація».

Вивчення нового матеріалу

Економічна і соціально-політична ситуація в Радянському Союзі на початку 20-х років характеризувалася глибокою економічною кризою. Промисловість була зруйнована. Нестача сировини і палива призвела до того, що третина заводів і фабрик простоювали взагалі, а решта працювали з неповним навантаженням. Обсяг промислової продукції в 1920 р. складав 14 % від рівня 1913 р., тобто зменшився в 7 разів, чавуну виплавлялося тільки 3 % від обсягу 1913 р., сталі — 5 %, вугілля видобувалося 30 %. У 1921 р. на одну людину випускалося 1 м ситцю на рік, на одне селянське господарство вироблялося сто грамів металевих виробів.

Виробництво цукру скоротилося в 45 разів. Шматок мила став рідкістю. Фінансовий стан країни характеризувався гігантською інфляцією (гроші знецінилися в 13 000 разів).

У тяжкому становищі перебувало сільське господарство. Посівні площі скоротилися зі 110 млн десятин до 75 млн, упала врожайність. У 1921 р. в країні спалахнув голод, який охопив Поволжя, Приуралля, Казахстан, Західний Сибір, Україну. Голодувало до 30 млн чоловік. Незважаючи на допомогу світового співтовариства, загинуло 3 млн чоловік, 2 млн дітей стали сиротами. Проявом внутрішньої політичної кризи стало скорочення чисельності робітників, які були соціальною базою та опорою радянської влади, — з 2,5 млн в 1913 р. до 1,2 млн в 1921 р., тобто на 54 %. Зменшення їх кількості було зумовлене труднощами міського життя, внаслідок чого чимало людей поверталися на село, а також масовою загибеллю робітників на фронтах Громадянської війни.

Наприкінці 20-го — на початку 1921 рр. відбувається ряд селянських повстань проти проведення політики продрозкладки. Масштаби виступів були величезні: Західний Сибір, Урал, Дон, Кубань, Поволжя та Центральні губернії. У багатьох губерніях у повстаннях брало участь 25–30 % загальної кількості населення, тобто майже все чоловіче населення.

Загони Антонова, що діяли в Тамбовській і частково у Воронежській губерніях, нараховували до 50 тис. чол. і були розділені на дві армії. Чисельність західносибірських повстанців тільки в одному Ішимському повіті досягала 60 тис. чол. Проти Антонова воювала армія під командуванням Тухачевського, що нараховувала до 40 тис. бійців.

Повстання матросів у Кронштадті навесні 1921 р. стало найбільш сильним і послідовним виступом проти більшовицької влади. Воно проходило під гаслами: «Ради без комуністів», «Геть продрозкладку», «Свободу торгівлі». 1 березня на Якірній площі Кронштадту в присутності 16 тис. моряків була одноставно прийнята резолюція з 15 пунктів, в якій вимагалось скасування привілеїв

для комуністів, свободи слова для всіх соціальних партій. Наступного дня зібрання представників команд кораблів висловило недовіру голові Кронштадтської Ради М. Васильєву і комісару флоту М. Кузьміну. Тимчасовий ревком міста очолив писар з лінкору «Петропавловськ» С. Петриченко. Радянські установи продовжували працювати без перешкод, переважна частина комуністів міста висловили солідарність з повсталими.

Кронштадтці домогалися відкритих і гласних переговорів з владою, але їх делегація була заарештована більшовиками. Перший штурм Кронштадту військами 7-ї армії М. Тухачевського 8 березня 1921 р. був невдалим. Це пояснюється тим, що червоноармійці масово відмовилися стріляти в балтійських моряків. Органами ВЧК були проведені масові репресії проти відмовників, і вже в ході другого штурму фортеці 17 березня місто було захоплено. Понад 8 тис. моряків перейшло до Фінляндії, частина була убита в боях, а інші пройшли через трибунал і надзвичайні «трійки», які тільки за 21 березня 1921 р. розстріляли 71 моряка. З весни 1922 р. відбулося масове виселення жителів Кронштадту, а з липня було проведено «чистку» Петрограда від підозрілих осіб.

У цей період тривала криза і всередині правлячої партії РКП(б), що засвідчили дискусія про профспілки і зростання невдоволення серед рядових комуністів.

По ходу розповіді учні складають тези про становище Росії на початку 20-х років.

Після розповіді учні повинні назвати причини, що засвідчуватимуть необхідність запровадження змін у країні.

Отже,

перші економічні спроби більшовиків закінчилися цілковитим провалом, тому більшовицька влада на X з'їзді РКП(б) прийняла резолюцію «Про заміну продрозкладки продподатком».

Нова економічна політика (неп) — економічна політика, яка проводилася в Радянських республіках починаючи з 1921 р.

Неп передбачав «допущення приватного сектора», тобто дозвіл свободи торгівлі, дрібного підприємництва, залучення іноземного капіталу за умов збереження за собою «командних висот» у державі.

Складовою частиною була грошова реформа, випуск червінця, формально забезпеченого на 25 % золотом та іноземною валютою.

Документ 1

...Постановою Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету й Ради Народних Комісарів розкладка скасовується, і замість неї запроваджується податок на продукти сільського господарства.

Цей податок повинен бути меншим, ніж хлібна розкладка. Він має призначатися ще до весняного посіву, щоб кожний селянин міг заздалегідь врахувати, яку частину врожаю він має віддати державі й скільки залишиться у його повному розпорядженні. Податок повинен стягуватися без кругової поруки, тобто повинен падати на окремого домохазяїна, щоб старанному й працьовитому хазяїнові не

довелося платити за неакуратного односельця. По сплаті податку надлишки, що залишилися в селянина, надходять у його повне розпорядження. Він має право обміняти їх на продукти й реманент, які буде доставляти до села держава через кордон та зі своїх фабрик і заводів; він може використовувати їх для обміну на потрібні йому продукти через кооперативи та на місцевих ринках і базарах...

Запитання

1. Які зміни було запроваджено при проведенні непу у першу чергу?
2. Які наслідки мала заміна продрозкладки продподатком? Свою думку обґрунтуйте.

Документ 2

Докорінні зміни відбулися і в галузі промислового виробництва. Насамперед був скасований декрет про тотальну націоналізацію промисловості. Було дозволено тимчасове відновлення капіталістичного виробництва на дрібних промислових підприємствах, що випускають товари широкого вжитку. У зв'язку із цим у промисловості й торгівлі виник приватний сектор: деякі державні підприємства були денаціоналізовані, інші — здані в оренду; приватним особам було дозволено створювати власні промислові підприємства із кількістю зайнятих на них не більше 20 чоловік (пізніше ця кількість була збільшена). Серед орендованих приватниками фабрик були й такі, які нараховували 200–300 людей, а загалом на частку приватного сектору в період непу припадало від 1/5 до 1/4 промислової продукції, 40–80 % роздрібної торгівлі й невелика частина оптової торгівлі.

Запитання

1. Які докорінні зміни сталися в промисловості?
2. Яке значення це мало для подальшого розвитку економіки держави?

Документ 3

Капіталісти були допущені лише до виробництва предметів народного споживання, тобто в дуже потрібних, але не вирішальних галузях виробництва. Разом з тим значна частина промисловості, уся зовнішня торгівля залишалися в руках держави, або, як говорили більшовики, вони зберігали за собою «командні висоти в економіці».

Допускалося також створення концесій із залученням іноземного капіталу, змішаних акціонерних товариств і спільних підприємств. У статті «Про продовольчий податок» В. Ленін закликав учитися у капіталістів, називав основні форми реалізації нової економічної політики: оренда, кооперація, концесії, торгівля. До числа найважливіших законів, прийнятих Радянською владою в 1920 р., належить закон про концесії. Радянська сторона за договором передавала закордонним підприємцям на певний строк в експлуатацію природні багатства, підприємства або інші господарчі об'єкти. У концесіях Ленін вбачав небезпеку відновлення капіталізму. Але завдяки концесіям країна отримала можливість придбати необхідні машини й паровози, верстати й устаткування, без яких відновити господарство було неможливо.

Запитання

1. Що таке концесії?
2. Яку мету переслідував Ленін, коли дозволяв створення концесій?
3. Чого і чому, на вашу думку, боявся Ленін, дозволяючи створення концесій?

Документ 4

Декретами Раднаркому в 1923 р. були визначені нова структура й статут державних промислових підприємств (трестів) і державної торгівлі (синдикатів). Головами були скасовані, а замість них створені трести — об'єднання однорідних або взаємозалежних між собою підприємств, що отримали повну господарську й фінансову незалежність, аж до права випуску довгострокових облігаційних позик. Уже до кінця 1922 р. близько 90 % промислових підприємств були об'єднані у 421 трест, причому 40 % з них було централізованого, а 60 % — місцевого підпорядкування. Трести самі вирішували, що робити й де реалізовувати продукцію. Підприємства, що входили до тресту, знімалися з державного постачання й переходили до закупівлі ресурсів на ринку. Закон передбачав, що «державна скарбниця за борги трестів не відповідає».

Почали виникати синдикати — добровільні об'єднання трестів на засадах кооперації, що займалися збутом, постачанням, кредитуванням, зовнішньоторговельними операціями. До кінця 1922 р. 80 % трестованої промисловості було синдиковано, а до початку 1928 р. усього нараховувалося 23 синдикати, які діяли майже в усіх галузях промисловості, зосередивши у своїх руках основну частину оптової торгівлі. Правління синдикатів обиралися на зборах представників трестів, причому кожен трест міг передати на власний розсуд більшу або меншу частину свого постачання й збуту у ведення синдикату.

Запитання

1. Які нові ознаки капіталістичних відносин впроваджувалися в життя за часів непу?
2. Що собою являли трести та синдикати?
3. Яке значення мала поява цих об'єднань?

Документ 5

Була проведена грошова реформа. Замість знецінених й фактично вже відкинутих обігом совзнаків у 1922 р. було розпочато випуск нової грошової одиниці — червінців, що мали золотий вміст і курс у золоті. У 1924 р. совзнаки, що швидко витіснялися червінцями, взагалі припинили друкувати й вилучили з обігу. Того ж року був збалансований бюджет і заборонено використання грошової емісії для покриття витрат держави; були випущені нові білети державної скарбниці — рублі (10 рублів = 1 червінцю). На валютному ринку як усередині країни, так і за кордоном червінці вільно обмінювалися на золото й основні іноземні валюти за довоєнним курсом царського рубля (1 американський долар = 1,94 рубля).

Відродилася кредитна система. У 1921 р. відновив свою діяльність Держбанк, що почав кредитування

промисловості й торгівлі на комерційній основі. У 1922–1925 рр. був створений цілий ряд спеціалізованих банків: акціонерні, у яких пайовиками були Держбанк, синдикати, кооперативи, приватні особи й навіть деякий час іноземці для кредитування окремих галузей господарства й районів країни; кооперативні — для кредитування споживчої кооперації, організовані на паях товариства сільськогосподарського кредиту, що замикалися на республіканські й центральний сільськогосподарські банки; товариства взаємного кредиту — для кредитування приватної промисловості й торгівлі; ощадні каси — для мобілізації грошових нагромаджень населення. На 1 жовтня 1923 р. у країні діяло 17 самостійних банків, а частка Держбанку в загальних кредитних вкладеннях усієї банківської системи становила 2/3. До 1 жовтня 1926 р. число банків зросло до 61, а частка Держбанку в кредитуванні народного господарства знизилася до 48 %.

Запитання

1. У чому полягав зміст грошової реформи 1922 р.?
2. Які нововведення з'явилися в кредитній системі?
3. Про що свідчили такі зміни у фінансовій системі держави? Яке значення вони мали для економічного розвитку?

Впровадження непу спричинило зміну соціальної структури й способу життя людей.

Робота з історичним джерелом

Документ 6

Скасування закону про загальну трудову повинність в 1921 р. дала можливість зайнятися підприємництвом. Полиці магазинів швидко почали наповнюватися товарами й продуктами. У багатьох містах були відкриті «Торгсіни», де можна було купити дорогі речі, але тільки за золото й іноземну валюту. Люди самі відкопували свої скарби й несли в «Торгсіни» приховані коштовності. Проте незабаром візит у «Торгсін» спричиняв, як правило, обшук і арешт із подальшим звільненням у випадку добровільної здачі золота й валюти.

Протягом 1921–1922 рр. неп був вимушеною спробою утримати владу шляхом економічних поступок ринку. Проте цей ринок був сильно деформований. Приватна власність не була гарантована.

Держава розглядала її як найзапеклішого історичного ворога. Тому власники мали недостатньо стимулів для перспективного розширення господарства, створюючи капітали на спекулятивних операціях. До приватної діяльності долучалися насамперед різного роду авантюристи, спекулянти, які прагнули якнайшвидше зірвати куш, витратити його, пожити для задоволення.

За умов «воєнного комунізму» і розподільної економіки народжувалася нова каста людей, які починали вважати себе сіллю землі. Неп для них був тільки перешкодою. У відродженні вільного ринку вони безпомилково розгледіли смертельну загрозу своїм портфелям, пайкам, партійним привілеям. Контратака була неминучою. Наступ більшовики повели у тій єдиній сфері, де вважали себе недоторканими, — в ідеології. Першою жертвою цього прихованого наступу на неп стала

інтелігенція. Рішення про висилку впало на їхніх голови зненацька. Ніхто не думав, що влада піде на такий хід «ідеологічної асенізації», як групове вигнання з Росії...

М. Бердяєв писав: «Висилалася за кордон ціла група письменників, вчених, громадських діячів, яких визнавали безнадійними в сенсі навернення в комуністичну віру. Це були дивні заходи, які потім уже не повторювалися. Я був висланий зі своєї батьківщини не через політичні, а ідеологічні причини. Коли мені сказали, що висилають, я відчув страшенний смуток. Я не хотів емігрувати...»

Передумови утворення СРСР

1. Ідеологічні. Жовтнева революція 1917 р. призвела до розпаду Російської імперії. Виникла дезінтеграція колишнього єдиного державного простору, що проіснував декілька століть. Більшовицька ідея світової революції і створення в майбутньому Всесвітньої Федеративної Республіки Рад форсувала новий об'єднавчий процес. Активну роль у розгортанні об'єднавчого руху відіграла РРФСР, влада якої були зацікавлена у відновленні унітарної держави на території колишньої Російської імперії.

2. Політичні. У зв'язку з перемогою радянської влади на основній території колишньої Російської імперії виникла ще одна передумова об'єднавчого процесу — єдиний характер політичного ладу (диктатура пролетаріату у формі Республіки Рад), подібні ознаки організації державної влади й управління. У більшості республік влада належала національним комуністичним партіям, що входили до складу РКП (б). Нестійке міжнародне становище молодих радянських республік в умовах капіталістичного оточення також диктувала потребу в об'єднанні.

3. Економічні та культурні. Потреба об'єднання диктувалася також спільною історичною долею народів багатонаціональної держави, наявністю багаторічних економічних і культурних зв'язків.

Між окремими районами країни історично склався економічний поділ праці: промисловість центру забезпечувала райони південного сходу і півночі, отримуючи натомість сировину — бавовну, ліс, льон; південні райони виступали основними постачальниками нафти, кам'яного вугілля, залізної руди і т. ін.

Значення цього поділу зросло після закінчення Громадянської війни, коли постало завдання відновити зруйноване господарство і подолати економічну відсталість радянських республік.

У національні республіки й області з центральних губерній переводилися текстильні та шерстяні фабрики, шкіряні заводи, друкарні, посилалися лікарі, педагоги. Прийнятий у 1920 р. план ГОЕЛРО (електрифікації Росії) також був розрахований для усіх районів країни.

Після розповіді учні мають назвати, який із чинників вони вважають найважливішим.

За часів непу сталася визначна подія в політичному житті багатьох країн — утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Процес утворення СРСР був складним і суперечливим. Ще в роки Громадянської війни фактично склався військово-політичний союз радянських республік. Улітку 1919 р. з ініціативи України ВЦВК РРФСР видав декрет «Про

об'єднання радянських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусії для боротьби зі світовим імперіалізмом». За умов визнання незалежності та права республік на самовизначення було вирішено об'єднати їхні господарські, фінансові та залізничні організації.

Було створено спільну військову організацію республік. У вересні та грудні 1920 р. РРФСР уклала союзні договори з Азербайджанською та Українською радянськими республіками.

20 вересня 1920 р. РСФСР і Азербайджан підписали договір, що став зразковою моделлю для договорів між РСФСР та іншими радянськими республіками: сторони погоджувалися на тісний військовий і фінансово-економічний союз. У найкоротший термін підлягали об'єднанню: військові сили і командування, органи, що контролюють економіку і зовнішню торгівлю, органи постачання, залізничний і водний транспорт, пошта, телеграф, фінанси. Азербайджан був найбільш слабкою і бідною з радянських республік.

Україна більш наполегливо відстоювала свої суверенні права. Договір, укладений з нею в грудні 1920 р., залишав Україні значно більше прав. Передавши у ведення центрального уряду наркомати з військово-морських справ, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, пошти і телеграфу і Вищу раду народного господарства, Українська радянська республіка зберегла ряд республіканських наркоматів, серед іншого — з іноземних справ і право вступати в дипломатичні відносини з іншими державами.

У 1921 р. були підписані договори з Білоруською, Вірменською, Грузинською республіками. Латвія і Литва на той час стали суверенними державами. До РРФСР тяжіли дві народні республіки в Середній Азії — Бухарська і Хорезмська.

Проектів створення Союзу було декілька. Перший з них запропонував нарком у справах національностей Й. Сталін. Він підготував проект резолюцій, що передбачав входження України, Білорусії, Закавказьких республік до складу РРФСР на правах автономії. План дістав назву автономізації. Керівництво ж Грузії вважало, що республіки повинні зберегти атрибути самостійності й незалежності та формувати свої відносини на договірних засадах. Фактично ця пропозиція означала створення конфедерації радянських республік.

6 жовтня 1922 р. ЦК затверджує перероблений за вказівками Леніна проект резолюції «Про взаємини суверенних союзних республік». У її першому пункті зазначалося: «Визнати необхідним укладання договору між Україною, Білорусією, Федерацією Закавказьких Республік і РСФСР про об'єднання їх у «Союз Соціалістичних Радянських Республік» із залишенням за кожною з них права вільного виходу зі складу Союзу...»

Ленін уважав, що майбутній союз має будуватися на федеративних засадах, де РРФСР буде рівною за правами та обов'язками з іншими республіками. Проект автономізації він відкидав як такий, що утискає права республік, а у створенні конфедерації вбачав недостатній рівень об'єднання. Ленінський план «федералізації» здобув перемогу над сталінською «автономізацією». Правда,

Сталіну вдалося нейтралізувати Кавказькі республіки, насамперед Грузію, створивши Закавказьку Федерацію, на чолі якої було поставлено Закбюро партії, а його секретарем призначений С. Орджонікідзе — завойовник Грузії і близький друг Сталіна.

Запитання

1. Чому Сталін був проти конфедерації?
2. Чому Ленін виступив за федерацію і проти автономії?

Робота над поняттями

Автономія — самоврядування; надане загальнодержавною конституцією

право якій-небудь частині держави (території, регіону) самостійно

здійснювати певні функції державної влади й управління.

Федерація — форма державного устрою, за якою республіки, штати, землі тощо, які входять до складу союзної держави, зберігають частину своїх прав, мають власні конституції, законодавчі, виконавчі, судові органи. Водночас створюються єдині федеративні (союзні) органи державної влади, встановлюється єдина державна грошова одиниця тощо.

Конфедерація — форма державного устрою, за якої об'єднані держави

зберігають свою політичну та юридичну самостійність. У конфедерації

відсутні органи центральної влади і загальне законодавство. Спеціальні

об'єднані органи конфедерації створюються лише для координації дій у певних цілях (зовнішньополітичній, військовій та ін.).

Ритуал підписання було призначено на 30 грудня 1922 р. Перший загальносоюзний з'їзд рад відкрився об 11-й годині в Андріївській залі у Кремлі. На ньому було прийнято Декларацію й Договір про утворення СРСР.

Робота з документом

Документ 7

...Зруйновані продуктивні сили і виснажені господарські ресурси роблять недостатніми окремі зусилля окремих республік з господарського будівництва. Відбудова народного господарства, як з'ясувалося, неможлива за умов окремого існування республік.

З іншого боку, нестійкість міжнародного становища і небезпека нових нападів роблять неминучим створення єдиного фронту радянських республік в умовах капіталістичного оточення.

Нарешті, сама структура радянської влади, інтернаціональна за своєю класовою природою, штовхає трудящі маси радянських республік на шлях об'єднання в одну соціалістичну сім'ю...

Союз цей є добровільним об'єднанням рівноправних народів... за кожною республікою забезпечене право вільного виходу з Союзу... нова союзна держава буде гідним увінчанням закладених ще в жовтні

1917 року основ мирного співжиття і братерського співробітництва народів... новим рішучим кроком

на шляху об'єднання трудящих усіх країн у світову соціалістичну радянську республіку.

Запитання

1. Які аргументи наводяться на користь створення СРСР?
2. Чи можна вважати перелік причин вичерпним?
3. Які б ви використали контраргументи щодо створення СРСР?

Другий з'їзд рад, що відбувся в січні 1924 р., прийняв Конституцію СРСР, яка закріпила створення нової держави, але ні Декларація, ні Договір на ньому не приймалися.

21 січня 1924 р. Леніна не стало. А втім, боротьба за владу почалася ще задовго до його смерті.

Основними суперниками в ній виступали Й. Сталін і Л. Троцький. Серйозні зіткнення між ними почалися 1923 р. Троцький очолив «ліву опозицію», що різко критикувала бюрократизацію партійного апарату та спроби Сталіна зосередити всю повноту влади у своїх руках.

Пізніше сформувалася «нова опозиція», яку очолили Каменєв і Зинов'єв. «Нова опозиція» виступила проти монополізації Сталіним права на «ленінську спадщину», його гасла про можливість побудови соціалізму в окремо взятій країні та перемогу соціалізму в ній за відсутності світової соціалістичної революції. Сталін на той час мав уже значну владу і вплив у партії та під гаслом «захисту ленінізму» розправлявся зі своїми черговими супротивниками.

Лідерів опозиції усунули від партійного і державного управління, керівництва Комінтерном. Останній виступ опозиції відбувся в 1927 р. — «платформа 83». На XV з'їзді ВКП (б) (2–19 грудня 1927 р.) було завершено розгром троцькістсько-зинов'євської опозиції. На початку 1928 р. Троцького та ще декількох опозиціонерів було вислано до Алма-Ати. Згодом Троцького вислали з країни до Туреччини.

Проти своїх політичних супротивників Сталін використовував адміністративні засоби, звинувачуючи їх в антидержавній діяльності.

Генеральний секретар ЦК ВКП (б) спирався на підтримку органів безпеки, армії, партійного апарату. Він спромігся знищити залишки внутрішньопартійної демократії й поступово затвердити свою особисту владу в партії та країні. 1929 рік став роком остаточної перемоги Сталіна в боротьбі за владу і водночас початком затвердження сталінського тоталітарного режиму в СРСР.

Узагальнення та систематизація знань

1. Що означає політика «суцільної колективізації»?
 2. Чому куркулі вважалися головними «ворогами» радянської влади?
 3. Які основні кроки до становлення тоталітарної держави в СРСР ви можете перелічити?
 4. Чи згодні ви з висловом В. Черчілля про В. Леніна: «Російські люди залишилися борсатись у болоті. Їхнім величезним нещастям було його народження, але наступним нещастям була його смерть»? Аргументуйте свою точку зору.
- Коли був утворений СРСР?

- Дайте визначення поняттю «неп».

Домашнє завдання опрацювати параграф 14 підручника

Урок

Тема. СРСР. Встановлення сталінського режиму.

Поняття і терміни: опозиція, культ особи, індустріалізація, колективізація, командно – адміністративна система, тоталітарна держава.

Основні дати і події: 21 січня 1924 р.; грудень 1925 р. – XIV з'їзд ВКП (б), початок індустріалізації; грудень 1927 р. – XV з'їзд ВКП (б), початок колективізації; 1932 – 1933 рр.

Особистість в історії: Й. Сталін, Л. Троцький, М. Бухарін, С. Кіров

Вивчення нового матеріалу

Внутрішньопартійна боротьба у ВКП (б). Перемога у боротьбі за владу Й. Сталіна.

X з'їзд РКП (б) 1921 р. прийняв резолюцію «Про єдність у партії». Суть її полягала в забороні створення всередині партії фракцій, що мали б власну точку зору. Прийняття резолюції стало кроком до знищення опозиції, розгортання однопартійної системи.

23 – 25 грудня 1922 р. В. Ленін диктує «Лист до з'їзду». В листі дав характеристику шістьом членам ЦК, з яких виділив Сталіна і Троцького

ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНА БОРОТЬБА У ВКП (Б)

Боротьба	Боротьба	Боротьба	Боротьба
З «лівою опозицією»	з «новою опозицією»	з «об'єднаною опозицією»	з «правим ухилом»
(Л. Троцький 1923 р.) Г. Зінов'єв; 1925р.)	(Л. Каменєв, Л. Троцький; 1926 р.)	(Л. Каменєв, Г. Зінов'єв, В. Томський,	(М. Бухарін, О. Риков; 1928 р.)

ПІДСУМОК

Внутрішньопартійні розбіжності були суперечкою про шляхи розвитку країни чи це була боротьба за владу?

Чому переміг у цій боротьбі Й. Сталін

Індустріалізація в СРСР

Економічна криза кінця 1920 –х рр.. у СРСР зумовлена такими причинами.

Кризою хлібозаготівель

Поверненням до насильницьких методів вилучення с/г продукції

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

критерії	У межах непу	Відмовившись від непу
прихильники	М. Бухарін, О. Риков	Й. Сталін, Л. Троцький
темпи	Поступові	Прискорені
Основні принципи	Розвиток легкої промисловості, залучення селян до різних форм кооперації, тобто економічні	Зниження споживання, прискорена колективізація, репресії щодо куркулів, централізоване планування
Характер економіки	Можливі елементи ринку	Команда

V. Колективізація в СРСР

Голодомор 1923 – 1933 рр.

Вступ селян до колгоспів (до 1937 р колективізовано понад 90% господарств)

Падіння сільськогосподарського виробництва

СРСР – тоталітарна держава

В СРСР у 1930 – ті рр.. було побудовано тоталітарну державу

Узагальнення та систематизація знань

1. Що означає політика «суцільної колективізації»?
2. Чому куркулі вважалися головними «ворогами» радянської влади?
3. Які основні кроки до становлення тоталітарної держави в СРСР ви можете перелічити?
4. Чи згодні ви з висловом В. Черчілля про В. Леніна: «Російські люди залишилися борсатись у болоті. Їхнім величезним нещастям було його народження, але наступним нещастям була його смерть»? Аргументуйте свою точку зору.

VI Підсумки уроку

VII. Домашнє завдання

Опрацювати 15 параграф підручника